

MEMORIILE DE RĂZBOI ALE GENERALULUI EDUARD FISCHER. PROLEGOMENE TRADUCTIVE ȘI CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA SUBTEXTUALITATE, INTERTEXTUALITATE ȘI HIPERTEXTUALITATE

CAROL-ALEXANDRU MOHR

The War Memories of General Eduard Fischer. Translative Prolegomena and Considerations Regarding Subtextuality, Intertextuality and Hypertextuality

(Abstract)*

In this paper we present some aspects regarding the Romanian translation of the memoirs of General Eduard Fischer. In the Romanian texts, he appears as a sinister, cruel figure, as a tyrant without any scruples. But in Austrian war chronicles, published during World War I and the interwar period, Fischer is described as a personality with heroic and dignified behaviour. Using a corpus of Romanian and German texts about Fischer, we showed that the documentary value of his war memoirs is enhanced if the subtext is considered and an inter-textual analysis is made. Memories can also be used as hypertext, if certain keywords or phrases are identified, which can be used as hyperlinks leading to interesting research topics.

Keywords: Bukovina, General Eduard Fischer, documentary value, subtextuality, intertextuality, hypertextuality.

Prolegomene traductive

Înainte de a începe traducerea, am considerat necesar să ne clarificăm în privința relevanței și impactului pe care memoriile lui Eduard Fischer¹ le-ar putea

* Traducere: Ștefănița-Mihaela Ungureanu.

¹ Pentru cei care, până acum, nu au mai citit/auzit despre Eduard Fischer, reproducem, în traducerea noastră, date din nota biografică atașată Fondului *Fischer*, păstrat în Arhivele de Stat Austriece: Eduard Fischer s-a născut la 18.1.1862, în Carapciu, Bucovina, ca fiu al unui arendaș. În 1879, s-a înrolat voluntar în Regimentul de Infanterie nr. 41. Între 1882 și 1885 a frecventat Școala de Cadeți de Infanterie, fiind avansat, în 1.11.1888, la gradul de locotenent. La izbucnirea războiului, pe când avea gradul de locotenent-colonel și era comandantul Comandamentului de Jandarmerie Nr. 13, a purtat un mic război victorios contra trupelor rusești. El a organizat o contrabandă de

avea în spațiul cultural și lingvistic românesc. Pentru aceasta, ni s-a părut adecvată aplicarea paradigmelor formulate în două teorii traductologice: teoria scopului („Skopostheorie” – elaborată de Hans. J. Vermeer și Katharina Reiß)² și teoria actului traductiv („Translatorisches Handeln” – susținută de Justa Holz-Mänttari, ca teză de doctorat, în 1984)³. Am avut în vedere și constatarea lui Eugen Coșeriu, potrivit căreia aprecierea traducerii unui text nu poate fi făcută fără a se ține cont de scopul urmărit prin traducere. El afirmă că nu există cea mai bună traducere „absolută” a unui text și-și motivează afirmația în modul următor: „Un ideal general valabil al traducerii este o «contradictio in adiecto», căci nu poate exista un invariant optim general valabil pentru traducere, așa precum nu există un optim general pentru vorbire. Traducerea este mai degrabă analogă vorbirii și, din acest motiv, sunt valabile, atât în cazul traducerii, cât și în cazul vorbirii, doar norme motivate și diferențiate de finalitatea urmărită. Din același motiv, nu există nici «cea mai bună traducere absolută» a unui text. Există numai cea mai bună traducere a unui text raportată la anumiți receptori, un anumit scop și o anumită situație istorică”⁴.

Reiß și Vermeer susțin că factorul determinant al oricărei traduceri este scopul acesteia. Obiectul actului traductiv este un text care a fost produs în limba sursă într-un anumit scop. Produsul actului traductiv are de asemenea un scop, care însă, în cele mai multe situații, este diferit de scopul textului original. Atât textul original, cât și produsul traducerii acestuia, trebuie privite ca oferte de informații. Textul original constituie pentru un potențial receptor o ofertă de informații, care poate fi percepută și interpretată în mod diferit. Textul produs de traducător constituie, de asemenea, o ofertă de informații, care suportă percepții și interpretări diverse. Modul de interpretare este influențat de situația sau starea de fapt în care sau pentru care a fost produs textul⁵.

Prin urmare a trebuit, mai întâi, să identificăm scopul care l-a determinat pe Fischer să publice în 1935 – deci după douăzeci de ani de la consumarea

amplasării cu vite, din România în Austria. În 1.10.1914 a fost avansat, în mod excepțional, la gradul de colonel și în 17.3.1918 la cel de general-maior. Universitatea din Cernăuți i-a acordat titlul de *Doctor Honoris Causa*. În 1918, a fost numit comandant al Jandarmeriei cezaro-crăiești din Galiția și Bucovina, calitate în care a organizat achiziții și rechiziții, destinate, cu precădere, aprovizionării Vienei și regiunilor industriale din Austria. În noiembrie 1918, a fost arestat de români și ținut în prizonierat, la Iași, până în 1920. În urma unor îndelungate intervenții diplomatice, a fost eliberat. În 1927, i s-a acordat Ordinul Militar „Maria Tereza”. A murit în 21.6.1935, la Viena. Singura sa fiică (vitregă) a căzut victimă unui bombardament, în martie 1945.

² Katharina Reiß, Hans J. Vermeer, *Grundlegung einer allgemeinen Translationstheorie*, Tübingen, M. Niemeyer, 1984.

³ Justa Holz-Mänttari, *Translatorisches Handeln: Theorie und Methode*, Helsinki, Suomalainen Tiedekatemia, 1984.

⁴ Vezi Eugeniu Coșeriu, „Falsche und richtige Fragestellungen in der Übersetzungstheorie”, în Wolfram Wills (ed.), *Übersetzungswissenschaft*, Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1981, p. 27.

⁵ Pentru alte aspecte cu privire la teoria lui Reiß și Vermeer, vezi Carol-Alexandru Mohr, „Teorii traductologice germane și aplicabilitatea acestora în practica traducerii”, în *Studii de știință și cultură*, vol. VIII, nr. 3 (septembrie 2012), Arad, f. ed., pp. 95–112.

principalelor fapte relatate – cartea *Krieg ohne Heer*⁶ [Război fără armată], pentru ca apoi să ne putem da seama dacă o traducere a cărții este necesară și care ar fi scopul traducerii.

Autorul declară explicit, la începutul cărții, că nu dorița de recunoaștere și nici îndemnurile camarazilor sau editorilor l-au determinat să scrie, ci doar povara datoriei neîmplinite de a mulțumi eroilor necunoscuți din popor, adică „oamenilor din Bucovina, de diverse etnii, iubitori de pace” și „uniți de voința de a se jertfi pentru țara în care s-au născut”⁷. După o lectură atentă și integrală a cărții, dar și a multor alte texte despre Eduard Fischer și despre faptele sale, am ajuns la concluzia că scopul declarat este plauzibil, însă, în opinia noastră, autorul a avut și un scop adiacent: acela de a fi înțeles și prețuit, măcar pentru acțiunile sale de luptă din perioada august – decembrie 1914, de oamenii simpli, în special de cei care au luptat, fără oscilații de fidelitate, în Primul Război Mondial și care acum trăiau într-unul din statele reîntregite sau înființate în urma destrămării Dublei Monarhii.

Această intenție, Fischer încearcă să o materializeze printr-un transfer de capital simbolic asupra tuturor celor care i-au fost alături și care, deși comunicau „în limbi diferite” și se rugau „diferit veșnicului Dumnezeu – în stil creștin, evreiesc sau specific unei alte confesiuni –”⁸, erau dispuși să moară pentru pământul natal, dar și pentru împărat și imperiu. Interpretarea publicării memoriilor lui Fischer ca tentativă de transfer de capital simbolic ne-a fost sugerată de tezele lui Pierre Bourdieu cu privire la tipologia capitalului⁹. Acesta definește patru tipuri de capital: economic, cultural, social și simbolic. Capitalul simbolic, a cărui posesie conferă putere simbolică (adică „puterea de a schimba viziunea asupra lumii”¹⁰), este în accepțiunea lui Bourdieu, înainte de toate, potențialul de a câștiga recunoaștere și prestigiu. Pentru dobândirea unei oarecare cote de capital simbolic, bucovinenii – jandarmi, rezerviști sau voluntari – care au luptat pentru Dubla Monarhie (și nu pentru reîntregirea României) i-ar fi fost recunoscători lui Fischer, deoarece ei înșiși nu-și puteau valorifica propriile „fapte de vitejie” din timpul războiului, pentru a câștiga prestigiu social în România reîntregită: singura lor șansă de a obține, dacă nu prestigiu, măcar acceptabilitate socială era să demonstreze sau să declare în mod credibil că au fost obligați să execute ordine și să lupte într-un război care nu era al lor.

După cum putem constata azi, memoriile lui Fischer nu au avut efectul scontat, scopul adiacent al acestora, acela de transfer de capital simbolic, nefiind atins. Cred că niciunul dintre „vajnicii luptători” ai lui Fischer, care au rămas în Bucovina după război, nu a beneficiat de o creștere a prestigiului personal sau

⁶ Eduard Fischer, *Krieg ohne Herr. Meine Verteidigung der Bukowina gegen die Russen*, Wien, Militärwissenschaftlicher Verlag GM d.R. Franz Schubert, 1935.

⁷ *Ibidem*, p. XXIV.

⁸ *Ibidem*, p. 195.

⁹ Pierre Bourdieu, „Ökonomisches Kapital, kulturelles Kapital, soziales Kapital”, în *Soziale Ungleichheiten Sonderband 2*, volum editat și tradus de Reinhard Kreckel, Göttingen, 1983, pp. 183–98.

¹⁰ Idem, *Limba și putere simbolică*, București, Editura Art, 2012, p. 182.

măcar de o reabilitare a propriei imagini ca urmare a publicării memoriilor. Putem explica și acest fapt din perspectiva tezelor lui Bourdieu, care consideră că puterea cuvintelor este determinată doar de „condițiile sociale de utilizare” ale acestora, nefiind altceva „decât puterea delegată a purtătorului de cuvânt, iar cuvintele acestuia – adică, indisociabil, materia discursului său și modul său de a vorbi¹¹ – constituie cel mult o mărturie, una oarecare, printre altele, a garanției delegării cu care e investit”¹². La data publicării în volum a memoriilor sale¹³, Fischer se bucura de capital simbolic, aspect dovedit, printre altele, de faptul că în ziarele vremii era felicitat de ziua sa de naștere¹⁴ sau că a fost înmormântat cu onoruri militare. Mai jos, redăm o imagine a cortegiului funerar, cu textul: „Generalul-maior Eduard Fischer care a salvat Bucovina la începutul războiului a fost înmormântat festiv. El, acționând cu mult elan pentru mobilizarea tuturor forțelor disponibile, a reușit să împiedice înaintarea rușilor. În fotografie se vede sicriul pus pe un afet în momentul părăsirii Monumentului Eroilor din Viena”.

Generalmajor Eduard Fischer, der Retter der Bukowina bei Ausbruch des Weltkrieges, wurde feierlich beigesetzt. Der Verstorbene hatte mit Tatkraft durch schnelle Erfassung aller nur verfügbaren Kräfte den weiteren Einbruch der Russen verhindert. Bild zeigt die Laette mit dem Sarge beim Verlassen des Heldendenkmals in Wien.

Sursa: Almanahul *Innviertler Kalender 1936. Braunauer Heimatkalender*, 1936, p. 106.

¹¹ Sau a scrie (n.n. – C. M.).

¹² *Ibidem*, p. 139.

¹³ Memoriile fuseseră publicate anterior, sub formă de foileton, în ziarul vienez „Sonn- und Montagszeitung”, nr. 15–26, 1928.

¹⁴ De exemplu, în ziarul vienez „Neue Freie Presse”, nr. 24188, din 16.01.1932, este felicitat anticipat pentru împlinirea vârstei de 70 de ani (la 18 ianuarie 1932). În acest articol, la pagina 7, sunt menționate principalele sale realizări militare și culturale, fiind numit „unul dintre acei conducători din timpul războiului despre care deja contemporanii săi țeseau legende”. Conform aceluiași articol, Fischer trăia în 1932 la Viena și era paralizat.

Însă, îi lipseau cu desăvârșire celelalte tipuri de capital definite de Bourdieu. Fischer nu posedă capital economic (deși, în timpul războiului, ar fi avut posibilitatea să se îmbogățească și să se asigure din punct de vedere material pentru tot restul vieții), nici capital social (pentru că nu făcea parte din elita politică a noii Republici Austria) și nici măcar capital cultural (căci operele sale istorico-geografice, deși valoroase în sine, nu mai prezentau interes deosebit în anii treizeci ai secolului trecut, nici în Republica Austria – din cauza spațiului cultural și geografic la care se refereau, nici în Bucovina – din cauza limbii în care fuseseră scrise)¹⁵. Capitalul simbolic nu poate fi transferat altor persoane dacă transferul nu este susținut de celelalte tipuri de capital¹⁶ sau dacă respectivele persoane trăiesc într-un mediu social structurat de sisteme simbolice diferite (adică de altă deontologie, de altă limbă, de altă religie).

Ratarea transferului de capital simbolic, intenționat de Fischer în speranța de a fi înțeles și prețuit de oameni proveniți din toate comunitățile etnice și religioase ale Bucovinei, rezultă și din faptul că memoriile sale nu au fost reeditate decât o singură dată (și anume, în același an în care a apărut prima ediție și de către aceeași editură) și, după știința noastră, nu au fost traduse până în prezent. Cu toate acestea, au fost și sunt citate foarte des. O altă dovadă a ratării este totala lipsă de reacție în spațiul cultural românesc la faptul că acei care au avut de suferit din cauza activității structurilor de forță austriece, în perioada 1914–1918, l-au numit „călăul Bucovinei”. Imaginea de călău s-a răspândit viral și iese pregnant în evidență la orice analiză, sincronică sau diacronică, a oricărui corpus, electronic sau tipărit, de texte românești referitoare la Fischer. Un neajuns al acestor texte este absența argumentațiilor și dovezilor concludente cu privire la crimele și celelalte fapte odioase, pe care le-ar fi comis el sau jandarmii lui. Personal, până în prezent, nu am identificat niciun text original în limba română, în care să se acorde circumstanțe atenuante actelor represive, executate din dispoziția ofițerului de jandarmi Eduard Fischer¹⁷.

După ce am identificat scopul (neîmplinit al) memoriilor lui Fischer, a trebuit să fixăm scopul traducerii noastre. Am încercat să găsim răspunsuri la unele întrebări,

¹⁵ După cum se știe, lucrările științifice ale lui Eduard Fischer au fost scrise în limba germană și se refereau la Bucovina și Moldova. În noua și mica Republică Austria, publicul nu mai era interesat de Bucovina. Pe de altă parte, în Bucovina, limba germană își pierduse prestigiul cultural și funcționalitatea, după Primul Război Mondial.

¹⁶ De exemplu, de capitalul economic – prin sponsorizare, sau de capitalul social – prin relații cu persoane influente.

¹⁷ Am identificat o descriere obiectivă a acțiunilor represive din timpul războiului într-o lucrare a istoricului Volodimir Sapolovskyj (tradusă și în limba română), care prezintă perspectiva autorului „asupra momentelor esențiale ale situației operative, care au influențat activitatea organelor represive în condițiile stării de război”. Această lucrare este valoroasă din două puncte de vedere: evidențiază subiectivitatea multor istorici care au scris pe această temă și sugerează necesitatea analizei faptelor și evenimentelor din mai multe perspective. Vezi Volodimir Sapolovskyj, „Activitatea structurilor de forță austriece în Bucovina în condițiile «stării excepționale» (1914–1918)”, traducere de Ștefan Purici, în „Analele Bucovinei”, anul XIII, nr. 2 (27), 2006, pp. 619–628.

cum ar fi: Oare de ce este necesară, în anul 2020, o traducere în limba română a acestei cărți? Care ar putea fi valoarea documentară? Ce impact ar putea avea? Paul Ricoeur avertizează traducătorii că trebuie să țină cont și de „rezistența” opusă de cititori, pentru că „pretenția la autosuficiență [și] refuzul medierii străinului au alimentat în secret nenumărate etnocentrisme lingvistice și, lucru și mai grav, nenumărate pretenții la hegemonie culturală”¹⁸.

Am avut în vedere faptul că mulți dintre cititorii români, care au auzit de faptele lui Fischer, vor deschide această carte considerând-o a priori creația celui mai odios criminal, prigonitor de neam și distrugător de țară, care a activat vreodată în Bucovina. Sintagma „călăul Bucovinei”, care, după cum am arătat mai sus, s-a răspândit viral în discursuri publice și în scrieri istorice, literare sau publicistice, a dobândit o asemenea notorietate încât, atunci când este rostită la conferințele și simpozioanele pe teme de istorie, cultură și civilizație în Bucovina, întreg auditoriul știe că este vorba despre Eduard Fischer și nu despre altcineva¹⁹.

În memoriile sale, Fischer nu pomenește deloc despre arestări, deportări sau execuții și se referă doar foarte lapidar la trădători și rechiziții de bunuri. În mod cert, această omisiune diminuează valoarea documentară a cărții și determină o scădere a interesului cititorilor români, punând astfel în discuție oportunitatea și/sau necesitatea unei traduceri în limba română. Nu ne dorim ca traducerea noastră să contribuie la producția de balast istoriografic, generator de prejudecăți, mai ales după ce am citit o analiză elaborată cu precizie cvasi-carteziană de istoricul și arhivistul Arcadie M. Bodale, care se întreabă, retoric sau nu, dacă, în prezent,

¹⁸ Paul Ricoeur, *Despre traducere*, traducere de Magda Jeanrenaud, Iași, Editura Polirom, 2005, p. 67.

¹⁹ Chiar și după o sută de ani, resentimentele față de Fischer nu au dispărut și sunt intens mediatizate. De exemplu, în numerele din perioada 26 octombrie – 5 noiembrie 2018 ale cotidianul „Crai nou”, este publicat foiletonul „Chestiunea Fischer. Suferințele Bucovinei sub generalul austriac Fischer”, în care este prezentată cuvântarea parlamentarului Aurel Morariu în ședința Adunării Deputaților din 4 februarie 1920. În preambulul foiletonului, Dumitru Teodorescu, directorul de la acea dată al publicației, consideră că „mulți dintre noi”, inclusiv domnia sa, nu suntem suficient de edificați în privința suferințelor îndurate de bucovineni din cauza generalul Fischer și jandarmilor săi. El spune: „Fără a cerceta, devii foarte ușor purtător de vorbe frumoase despre realități pe care nu le-ai cunoscut, dar, „știitor”, îți dai cu părerea. Când puținii care știu adevărul vorbesc despre cruzimea autorităților austriece ocupante, despre adevărate atrocități comise de jandarmii imperiali asupra românilor îndeosebi, mulți dintre noi (și-mi pun și eu cenușă în cap), ne declarăm uluiți, total neîncredători. Neobositul căutător prin arhive, care este profesorul Ion Filipciuc, care avea informații despre represaliile austrieșilor în Bucovina ce se afla sub ocupația lor, a căutat și mărturiile în acest sens. Le-a găsit (și) într-o cuvântare rostită în Parlamentul României la începutul anului 1920, de deputatul bucovinean Aurel Morariu. Reproducem, începând de astăzi, un amplu fragment din cuvântare, jertfele românilor necombatanți în anii Primului Război Mondial sporind, prin „osârdia” aceluia satrap, care a fost generalul Fischer, și jandarmii săi, apărători ai ocupației austriece în Bucovina, vinovați și de spolierea fără milă a provinciei în folosul împărăției, dar și în propriul interes. Cuvântarea este remarcabilă nu numai prin onestitatea abordării acestei grave „chestiuni” a Bucovinei, ci și prin apelul la autoritățile românești de a face dreptate urmașilor celor uciși de un militar abuziv și fără onoare”. <https://www.crainou.ro/2018/10/26/chestiunea-fischer-i/> (15.01.2020).

se manifestă o nouă tendință istoriografică²⁰. El a constatat că există o „efervescentă editorială” care „nu este însoțită totdeauna de reflecții critice [...]. Prin urmare, orice pasionat de istorie poate fi lesne manipulat de pseudo-cercetători, iar adevărații profesioniști trebuie să amintească de acest balast istoriografic atunci când acesta se intersectează cu subiectul de care se ocupă”²¹.

Pentru a ieși din impasul „a traduce sau a nu traduce” și pentru a descoperi sau a da un scop travaliului traducerii, am apelat la teoria actului traductiv elaborată de Justa Holz-Mänttari²². Această lingvistă a creat, utilizând o terminologie specifică, un model în care, pentru prima dată în teoria traducerii, sunt incluși toți „actanții” implicați în actul traductiv, cu diferite roluri, adică: persoana sau grupul care are nevoie de traducere („der Bedarfsträger”), persoana sau grupul care lansează comanda traducerii („der Besteller”), autorul textului sursă („der Ausgangstext – Texter”), traducătorul/mediatorul lingvistic („der Translator”), persoana sau grupul care lucrează cu traducerea („der Zieltext-Applikator”) și receptorul sau grupul de receptori ai traducerii („der Zieltext-Rezipient”). Holz-Mänttari consideră că între acești actanți, cu diferite specializări profesionale, trebuie să existe o colaborare, fiecare actant având atribuții și răspunderi specifice.

În cazul traducerii textului la care ne referim, modelul lui Holz-Mänttari este pe deplin aplicabil. Comanda traducerii a fost lansată de Consiliul științific al Institutului Bucovina (care, prin urmare, este „der Besteller”), la propunerea directorului institutului, Marian Olaru, și a secretarului științific, Rodica Jugrin. Eduard Fischer este autorul textului sursă („der Ausgangstext-Texter”) și Carol Mohr – traducătorul („der Translator”). Ștefan Purici a scris introducerea și Rodica Jugrin – notele și comentariile (ei fiind așadar „Zieltext-Applikatoren”). Ne place să credem că receptorii traducerii („die Zieltext-Rezipienten”) vor fi istoricii români profesioniști și că de traducere au nevoie pasionații de istorie („die Bedarfsträger”), care vor să afle și altceva despre Fischer, dincolo de imaginea sa de călău. Desigur că istoricii profesioniști pot opina, pe bună dreptate, că valoarea documentară a memoriilor lui Fischer este modestă (nu datorită mistificării faptelor, ci datorită omiterii relatării altor fapte relevante). Din acest motiv, vom încerca mai jos, în limitele competenței noastre de lingvist și traducător, să convingem istoricii că valoarea documentară nu rezidă numai în text, ci și în subtext și în posibilitatea de valorificare intertextuală și hipertextuală a conținutului textului.

În modul acesta, am identificat scopul traducerii și am început prin căutarea unei formule adecvate pentru titlul versiunii românești a memoriilor lui Fischer.

Pentru a se putea traduce adecvat titlul unei cărți, trebuie constatat dacă autorul a aplicat principiul *nomen est omen*, adică dacă și în ce măsură titlul prefigurează

²⁰ Arcadie M. Bodale, „O tendință istoriografică?”, în „Suceava». Anuarul Muzeului Bucovinei”, vol. XLIII, Suceava, Editura Universității „Ștefan cel Mare”, 2016, pp. 283–298.

²¹ *Ibidem*, p. 283.

²² Justa Holz-Mänttari, *op. cit.*

conținutul cărții. Textul fusese publicat anterior, în 1928, ca foileton, în săptămânalul „Wiener Sonn- und Montagszeitung”, cu titlul „Warum Tausende sterben mussten” [De ce au trebuit să moară mii de oameni]²³. Volumul, care apare în anul 1935, poartă titlul *Krieg ohne Heer* [Război fără armată]. Titlul foiletonului este în mod cert un *omen*, adică un grup de semne lingvistice previzionale, ușor de înțeles și de interpretat: din titlu, cititorii contemporani apariției foiletonului (la zece ani de la terminarea ultimului război al Austro-Ungariei) puteau intui la ce se referea acesta. Dar titlul foiletonului nu a mai fost considerat adecvat pentru un volum care avea să apară șapte ani mai târziu, în timpul austro-fascismului, perioadă în care s-a promulgat și așa-numita „Lege cu privire la protecția prestigiului Austriei”²⁴. Nu am reușit să aflăm dacă ideea sau inițiativa schimbării titlului a aparținut autorului sau editorului, dar putem afirma, cu multă certitudine, că noul titlu corespundea mai bine vremii din punct de vedere politic și era mai atractiv pentru potențialii cititori. Însă, noul titlu, deși mai expresiv, era mai puțin relevant din punct de vedere metatextual. De aceea, probabil, i s-a adăugat subtitlul *Meine Verteidigung der Bukowina gegen die Russen*. Am tradus subtitlul prin *Lupta mea de apărare a Bucovinei contra rușilor*, considerând această formă mai adecvată decât varianta indicată de enciclopedia online Wikipedia²⁵, în versiunea românească a articolului „Eduard Fischer” („Apărarea Bucovinei de către mine împotriva rușilor”)²⁶. Mesajul transmis prin titlu are preponderent o funcție fatică, iar cel transmis prin subtitlu – una referențială.

Subtextualitate, intertextualitate și hipertextualitate

Întrucât nu există o definiție unitară a termenilor subtextualitate, intertextualitate și hipertextualitate, aplicabilă în toate științele culturale, vrem ca, la început, să prezentăm semnificația cu care folosim noi acești termeni.

Prin subtext, înțelegem conținutul de idei și mesaje, sugerat dar neexprimat explicit în text. Când vorbim de intertextualitate, avem în vedere faptul că textul analizat este o componentă a unui ansamblu de texte, între care există relații de natură referențială sau tematică. Prin urmare, conceptul de intertextualitate nu se referă la texte în sine, ci la raportul care există între anumite texte. Pentru a desemna grupul de texte conectate prin intertextualitate, utilizăm conceptul de hipertext. În cadrul hipertextului, memoriile lui Fischer le privim ca pe o platformă în care putem identifica anumite referințe relevante, ce pot fi transformate în hiperlink-uri, adică în elemente de navigație, nu numai în World Wide Web, ci și în tezaurul documentar depozitat în arhive și biblioteci de prestigiu.

²³ Vezi detalii în Carol-Alexandru Mohr, „Război fără armată. Generalul Eduard Fischer între datorie și bucovinalgie”, în „Analele Bucovinei”, anul XXVII, nr. 1 (54), 2020 (în curs de apariție).

²⁴ Legea a fost publicată în „Monitorul Oficial al Statului Federal Austria” din 5 iunie 1935.

²⁵ Și citată, ca atare, de autorii români care nu au citit cartea.

²⁶ https://ro.wikipedia.org/wiki/Eduard_Fischer (15.03.2020).

Nu ne propunem aici să facem o prezentare exhaustivă a conotațiilor subtextuale din memoriile lui Fischer. De altfel, acest lucru ar fi imposibil: fiecare cititor va găsi, în funcție de propriile judecăți sau prejudecăți, conotații și valențe subtextuale diferite. De exemplu, cititorii interesați de istorie militară, vor fi tentați să descopere dacă este adevărată sugestia lui Fischer, potrivit căreia Primul Război Mondial ar fi decurs altfel, cel puțin în primul an, dacă Comandamentul General al Austriei ar fi acordat importanța cuvenită rapoartelor sale. Noi vrem doar, în scop pur exemplificativ, să precizăm câteva nuanțe subtextuale, care ne-au atras atenția pe parcursul traducerii.

Când se referă la conceptul românesc de patrie, Fischer utilizează lexemele germane „Heimat” și „Vaterland”. Într-o altă lucrare, am explicat că aceste lexeme exprimă noțiuni diferite²⁷, care au avut, în plan emoțional, efecte diferite asupra lui Eduard Fischer. De „Vaterland” (adică de întreaga Dublă Monarhie) el era legat prin valori precum unitate, fidelitate și respect față de autoritatea legitimă sau legitimată asupra teritoriului în care trăia, iar de „Heimat” era atașat prin „bucovinalgie” (termenul nostru)²⁸. Cuvântul „Heimat” apare de optsprezece ori în volumul *Krieg ohne Heer*: de cinci ori în introducerea scrisă de Emil Seeliger și de treisprezece ori în textul scris, efectiv, de Fischer. Prin cuvântul „Heimat”, Fischer se referă la Bucovina în unsprezece cazuri și doar de două ori la Monarhia Austro-Ungară (și anume, atunci când relatează că locuitorii Austriei, în special, vienezii, sufereau de foame²⁹ și atunci când amintește de perioada sa de detenție la Iași³⁰). Cuvântul „Vaterland” apare o dată în introducerea scrisă de Seeliger și de șapte ori în textul lui Fischer. Din punct de vedere subtextual, este relevantă incidența acestor două cuvinte (și contextul în care sunt folosite): Fischer sugerează că a iubit pământul său natal (Bucovina), dar a fost fidel Dublei Monarhii.

Tot la nivel subtextual, Fischer dă de înțeles că era apreciat de toți bucovinenii, care n-ar fi manifestat vreo intenție de a-l trăda, nici atunci când rușii au declarat că vor plăti o imensă sumă de bani pentru uciderea sau capturarea lui. Acest mesaj subtextual reiese din următoarele rânduri scrise de Fischer:

„Marele duce³¹, care era și comandantul suprem al forțelor rusești de pe frontul de răsărit, și-a manifestat indignarea³² trimițând o muștrare scrisă lui Evreinov, noul guvernator al Cernăuțiului. Acesta, la rândul său, și-a manifestat indignarea și mânia printr-un comunicat oficial, care a fost tipărit și afișat pe zidurile din Cernăuți

²⁷ Carol-Alexandru Mohr, *op. cit.*

²⁸ Noi am definit bucovinalgia (termenul nostru) ca stare emoțional-intelectuală, care are drept cauză fapte ce s-au petrecut în spațiul cultural, social și fizic Bucovina și care se manifestă în diverse forme, condiționate de apartenența etnică, religioasă, socială și de formarea intelectuală a indivizilor. Nu vrem să se înțeleagă că prin bucovinalgie ne referim la o tulburare patologică. Dimpotrivă, bucovinalgia este o stare normală, dar caracterizată de o hipersubiectivitate în percepția sau interpretarea sincronică și diacronică a anumitor realități bucovinene.

²⁹ General Eduard Fischer, *op. cit.*, p. 181.

³⁰ *Ibidem*, p. 191.

³¹ Nicolae Nicolaevici (1856–1829), nepotul țarului Nicolae I (n.n. – C. M.).

³² Față de eșecul planului de ofensivă al rușilor în Bucovina, în septembrie 1914 (n.n. – C. M.).

încă din data de 17 septembrie. Redau textul comunicatului: «Apel către întreaga populație, indiferent de naționalitate! Acela care îl va ucide pe locotenent-colonelul Eduard Fischer, Comandantul Bucovinei, sau îl va aduce într-o stare de incapacitate totală de a desfășura activități de comandă, va fi răsplătit cu 50 000 de ruble. Acela care îl va preda pe susnumitul viu, va fi răsplătit cu 100 000 de ruble și va fi angajat în serviciul statului. Evreinov».

La vremea respectivă, sumele specificate în comunicat erau exorbitante. Eu, însă, continuam să mă deplasez, la fel ca înainte, printre oamenii mei, dar și printre oamenii din popor, atât pe timp de zi, cât și pe timp de noapte, deseori singur. În acele timpuri grele, nimeni nu s-a gândit vreodată să încaseze acea răsplată oferită de ruși³³.

Prin acest mesaj, Fischer sugerează că era înțeles și apreciat de către popor. Noi, analizând intertextual acest fapt, am descoperit și o altă variantă. Feldmareșalul Franz Conrad von Hötzendorf afirmă, în memoriile sale, că ar fi existat totuși un atentat asupra lui Fischer, în zona Cârlibaba, zădărnicit de jandarmii maghiari³⁴. Și în ampla cronică de război *Der Völkerkrieg. Eine Chronik der Ereignisse seit dem 1. Juli 1914* [Războiul popoarelor. O cronică a evenimentelor începând cu 1 iulie 1914], există o referință la enorma sumă de bani oferită de ruși pentru neutralizarea lui Fischer. Este consemnat că rușii „au oferit o răsplată de optzeci de mii de ruble pentru uciderea locotenent-colonelului Eduard Fischer”³⁵. Valoarea răsplății oferite, menționată în cronică, diferă față de cea pe care o indică Fischer și Conrad. Dar aceasta nu este singura diferență. Cronică îl contrazice pe Fischer și prin următoarea afirmație: „Un român, care a vrut să câștige acești bani, a fost împușcat, conform deciziei curții marțiale”³⁶.

Așadar, și din componenta germană a corpusului analizat de noi, rezultă că Fischer nu a fost iubit chiar de toți bucovinenii.

Prin citarea ultimului opus, am intrat deja în sfera intertextualității. Pentru a evidenția importanța analizei memoriilor lui Fischer din perspectivă intertextuală, am ales un corpus de texte românești (care nu conțin nimic „de bine” despre Fischer) și germane (în care totul este „de bine”), neconsiderând niciunul din aceste texte complet fals, adică pornind de la premisa că în fiecare text este măcar un sâmbure de adevăr. Am putea intitula corpusul nostru „Amintiri despre tiran versus evocări glorioase”. Relevantă pentru scopul nostru a fost culegerea de texte *Amintiri răzlețe din timpul Unirii*, editată de Ion I. Nistor la „două decenii de la Unire”, pentru „a sărbători în mod convenit această aniversare”³⁷. Editorul apelează la „foștii

³³ General Eduard Fischer, *op. cit.*, pp. 110–111.

³⁴ Franz Conrad von Hötzendorf, *Aus meiner Dienstzeit: 1906–1918. Band 5, Oktober – November – Dezember 1914: die Kriegereignisse und die politischen Vorgänge in dieser Zeit*, Wien, Rikola Verlag, 1925, p. 961.

³⁵ Casimir Hermann Baer, ed., *Der Völkerkrieg. Eine Chronik der Ereignisse seit dem 1. Juli 1914; mit zahlreichen Kunstbeilagen und farbigen Karten*, vol. 2, Stuttgart/ Wien, Verlag von Julius Hoffmann / Österreichisches Verlagsinstitut, 1915, p. 202.

³⁶ *Ibidem*.

³⁷ Ion I. Nistor, *Amintiri răzlețe din timpul Unirii 1918*, Cernăuți, 1938, p. II.

membri ai Consiliului Național și Congresului General al Bucovinei” să scrie fiecare câte ceva din „amintirile personale [...] din timpul Unirii”. Cartea jubiliară cuprinde și unele cuvântări ale membrilor decedați înainte de 1938. Cel mai sinistru erou al acestei culegeri de texte este, în mod cert, Eduard Fischer, numele său fiind pomenit în multe articole și niciodată „de bine”.

Astfel, țăranul dornean Gheorghe Boncheș declară, în ședința Consiliului Național din 13 noiembrie 1918, că nu dușmanii „care s-au luptat în țară” au transformat Bucovina într-o ruină, ci un „domn care se cheamă Fischer”. Acesta a fost, spune Boncheș, „individul cel mai mare [care] a fost pus de noi ca apărător, dar, el a fost nimicitorul țării”, „[...] a călcat țara sub picioare, deci [...] a luat pe Români, pe care cum i-au prins, și i-au înfundat în lagăre, care le-au rămas tabără până în ziua de azi, de nu s-au mai întors acasă”³⁸. În încheiere, țăranul dornean solicită scoaterea lui Fischer la judecată „înaintea lumii”, dând asigurarea că vor veni să depună mărturie toți cei care au „suferit din partea lui”³⁹.

Filaret Doboș, „profesor și ofițer voluntar, fost membru al Consiliului Național din Bucovina”, îi numește pe jandarmii lui Fischer „sbiri de cumplită memorie”, a căror prezență în sate, la sfârșitul războiului, „nu numai că profana mărețele clipe ale Unirii, dar producea și confuzii”⁴⁰. M. Hackman, „profesor universitar și fost membru în Consiliul Național”, afirmă că generalul de jandarmi Fischer „în repetite rânduri dovedise Rumânilor din Bucovina că pentru «iredentiști trădători» nu avea decât o singură pedeapsă, cea capitală”⁴¹. Gheorghe Lanivski, care, în 1938, era „preot de serviciu la Catedrala din Cernăuți”, se evocă la persoana a treia și scrie că „zbirii generalului de tristă memorie, Fischer, supranumit călăul Bucovinei, s-au aruncat cu furie asupra victimelor, preoți români nevinovați, dintre cari a fost și preotul Gheorghe Lanivski. Pe acesta l-au legat în lanțuri cu un ȝigan desculț și sdrenguș din Bădeuți, cu numele Toader Bancilă, și l-au târât prin toate orașele țării, ca să fie scuipat, batjocorit și bătut de jidovi, care se țineau mari patrioți”⁴².

Leca Morariu este prezent în volumul lui Nistor prin eseul cu titlul apelativ „Deșteaptă-te române!”. Autorul, întorcându-se „după mai cinci ani de zile” din război, își găsește țara „frumoasă ca nealte țări și, mai presus de toate, slobodă, scăpată de jugul nemților și al jidanilor”⁴³. El este mirat și mâhnit constatând că, în ciuda acestei realități, „bietul țăran nici azi nu-și dă seama ce mare și sfântă minune s-a săvârșit în vremea din urmă”. Țăranul, în loc „să-l auzi chiuind de bucurie [...] prinde a se smiorcăi după bunătățile și fericirile avute de la jidovitul împărat al Austriei”, ba, mai mult, „plânge după bătăile și biciul jandarmului austriac”⁴⁴. Leca Morariu se bucură, totuși, pentru că mai există „minți deștepte” ale unora care

³⁸ *Ibidem*, p. 69.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 15.

⁴¹ *Ibidem*, p. 155.

⁴² *Ibidem*, p. 189.

⁴³ *Ibidem*, p. 234.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 235.

nu plâng. Printre aceștia se numără și mulți „oameni de inimă, cari de groaza ștreangului și a plumbilor călăului general de jandarmerie Fischer au trebuit să apuce calea pribegiei”⁴⁵.

În articolul „Cum a luat ființă «Glasul Bucovinei». Pagini de ziar”, scris de Sextil Pușcariu la 13 octombrie 1918 și republicat de Ion I. Nistor în 1938, Fischer apare în postură de sperietoare. Pușcariu afirmă că Aurel Onciul l-ar fi amenințat spunându-i: „Nu uita că ești căpitan în armata austriacă și că Generalul Fischer are puteri discreționale în Bucovina. O vorbă din partea mea, și mâine ai apucat pe drumul trădătorilor de patrie”. La această amenințare, Pușcariu ar fi răspuns „Sânt gata să port toate consecințele, dar una s-o știi: nu va trece un ceas după ce Fischer va fi pus mâna pe mine, și dumneata nu vei mai fi între cei vii!”⁴⁶. „Sperietoarea” Fischer nu reușește să-l intimideze nici pe Cornel Topor Tarnoviețchi, care a salvat „biblioteca, laboratoriile și colecțiunile institutelor universitare pentru Universitatea din Cernăuți”⁴⁷. Acesta, în toamna anului 1918, pe când era conducător al Direcțiunii Căilor Ferate din Cernăuți, înlocuindu-l pe „conducătorul titular, care în momentele acelea grele s-a declarat bolnav”, a refuzat punerea la dispoziție a „optsprezece vagoane potrivite pentru transportarea bibliotecii Universității din Cernăuți la Viena”, cu toate că a fost amenințat că va fi denunțat generalului Fischer⁴⁸.

Din amintirile la care ne-am referit mai sus, ne putem da seama cât de puternice erau resentimentele multor români bucovineni, aparținând celor mai diverse categorii sociale și profesionale, față de Generalul Eduard Fischer, chiar și după douăzeci de ani de la terminarea războiului. Având în vedere aceste resentimente, se impun două întrebări:

1) De ce generalul Fischer nu a fugit din Bucovina înainte de intrarea trupelor românești, în noiembrie 1918? și

2) De ce autoritățile românești l-au eliberat după doi ani, fără să-l condamne, fără ca nici măcar să-l judece?

Întrucât aceste aspecte încă nu au fost elucidate pe deplin și în mod obiectiv de către istorici, până acum formulându-se doar supoziții mai mult sau mai puțin credibile, și, neavând până în prezent posibilitatea să consultăm anumite documente din Arhivele de Stat de la Viena, despre care vom vorbi mai jos, nu ne rămâne decât să luăm „de bune” răspunsurile date de însuși Fischer, în memoriile sale. El scrie că:

„La începutul lui noiembrie 1918, când Monarhia s-a prăbușit după un război care a durat 52 de luni, am rămas în Cernăuți și am coordonat, până în ultima ora de viață a Imperiului, acțiunea de aprovizionare a populației din spatele frontului, care era disperată din cauza foametei. Așteptam armata română liniștit și cu conștiința împăcată: niciodată nu făcusem altceva decât să-mi îndeplinesc

⁴⁵ *Ibidem*, p. 236.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 338.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 422.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 425.

datoria de soldat, de patriot, de comandant, fără a mă abate în nici un fel de la calea statuată de lege. Aveam în vedere și faptul că, din luna mai a acelui an, după semnarea Tratatului de Pace, Regatul României nu mai avea statut de inamic al Puterilor Centrale.

Pe la mijlocul lui noiembrie 1918, trupele românești au intrat în Bucovina pentru a lua țara în posesie. Dr. Iancu de Flondor, fostul deputat în Dieta austriacă a țării, a fost numit ministru pentru Bucovina în Guvernul României. Imediat după ce a fost numit în funcție, acesta mi-a transmis solicitarea fermă de a rămâne la Cernăuți, motivând că, datorită confuziei generale determinate de noua situație, este chiar imperios necesar ca «o personalitate cu multă autoritate și notorietate să se pună în slujba binelui public, chiar dacă numai în calitate de persoană privată»⁴⁹.

Despre eliberarea sa din detenția de la Iași, Fischer scrie că:

„Inițial, în țările fostei Monarhii Austro-Ungare a domnit haosul. Apoi a început adaptarea la o nouă ordine. Milioanele de locuitori erau copleșite de apăsătoare griji, colective sau individuale. Nu rămânea mult timp pentru acțiuni caritative. Totuși, neașteptata mea dispariție nu putea rămâne lung timp neobservată. În Austria se auzea din ce în ce mai des întrebarea: «Unde este generalul Fischer?». De acest lucru am aflat mai târziu de la prietenii mei vienezi.

În vara anului 1920 a fost trimisă în România o delegație economică a Republicii Austria. Atunci am fost vizitat de un membru al acestei delegații, care a invocat un pretext credibil. Am reușit să expediez prin acest vizitator o scrisoare adresată lui Riedl, șeful misiunii. Întrucât scrisoarea nu urma să fie cenzurată, am putut să descriu în ea situația mea reală.

Drept urmare, s-au făcut de la Viena demersuri pentru eliberarea mea. Deosebit de activi în susținerea cauzei mele au fost generalul baron Tisljar și fostul meu colaborator, consilierul economic de război Storfer. Aceștia au adresat o cerere regelui României, lucru neștiut de mine la data respectivă. Cererea, care era semnată de 33 de personalități ale vechii și noii Austrii, a fost predată fostului ambasador al Austriei, Albert conte de Mensdorff. Acesta, la rândul său, a transmis scrisoarea ambasadorului Elveției la Viena.

Până la urmă, după mai multe intervenții ale ambasadelor țărilor neutre, în special a Ambasadei Elveției, s-a pus capăt exilului meu: în 28 noiembrie 1920 am ajuns la Viena. Eram foarte bolnav, soția mea era pe moarte, nu aveam locuință, nu aveam nici un ban.

Acesta a fost epilogul drumului vieții mele⁵⁰.

Partea germană a corpusului nostru este formată din cronici de război. Amintim prima dată de o lucrare apărută, la fel ca și lucrarea lui Nistor, după douăzeci de ani, însă nu de la terminarea războiului, ci de la terminarea primilor doi ani de război. În anul 1936, Franz Neubauer publică cartea *Österreichs*

⁴⁹ General Eduard Fischer, *op. cit.*, p. 187.

⁵⁰ *Ibidem*, pp. 190–191.

*Heldenkampf. 1914–1918. Kurzgefaßte Geschichte des Weltkrieges*⁵¹ [Lupta eroică a Austriei. 1914–1918. Scurtă istorie a Războiului Mondial], în care prezintă, într-un stil patriotic și, uneori, chiar patetic, fapte din timpul războiului, cu scopul declarat de a trezi interesul cititorilor și mediului academic pentru lectura operelor istorice care apăruseră până atunci. Cartea conține și referințe despre Fischer. Autorul amintește „că și Jandarmeria Bucovinei sub comanda genialului locotenent-colonel Eduard Fischer a înlăptuit fapte de arme inedite. La ordinul acestuia, douăzeci și șase de posturi [de jandarmi] au atacat, în data de 6 august, două brigăzi de frontieră rusești. După ce au învins trupele de pază a frontierei, au trecut granița, au ocupat înălțimile strategice pe care, prin lupte eroice, le-au menținut până în 31 august 1914”⁵². După ce relatează alte acțiuni coordonate de Fischer, autorul amintește că acesta a fost avansat, în mod excepțional, la gradul de colonel, datorită „organizării geniale a apărării în Bucovina”, unde nu existau trupe regulate. În felul acesta, s-a împiedicat și pătrunderea rușilor în Ungaria, în primele luni ale războiului.

În perioada 1917–1919, se editează la Viena, de către „Editura pentru literatură patriotică”, lucrarea *Die Geschichte des großen Weltkrieges mit besonderer Berücksichtigung Österreich-Ungarns*⁵³ [Istoria marelui Război Mondial cu referințe speciale la Austro-Ungaria]. Volumul I al acestei lucrări conține articolul „Die Bukowina im Kriege. Bis zur ersten Befreiung von Czernowitz”, scris de Alfred Polgar⁵⁴. Acesta afirmă că corpul de jandarmi, „condus de un genial și curajos bărbat” și-a făcut mai mult decât datoria. „Faptele colonelului Fischer și ale armatei sale improvizate reprezintă unul din cele mai însemnate capitole ale războiului”, în care s-a arătat „ce rol imens poate juca forța creativă a unui singur bărbat, chiar într-o luptă în care sunt antrenate mase enorme de oameni, mașini și tehnică militară”⁵⁵.

Eduard Fischer ocupă un loc de cinste printre ofițerii decorați cu Ordinul Militar Maria Tereza, care sunt menționați în volumul *Der Militär-Maria Theresien-Orden. Die Auszeichnungen im Weltkrieg 1914–1918*⁵⁶ [Ordinul Militar Maria Tereza. Decorațiile acordate în Războiul Mondial 1914–1918]. Despre Fischer se spune că „prin inițiativele și măsurile energice pe care le-a luat, s-a asigurat protecția flancului sudic al corpurilor de armată care operau în Galiția, dar, totodată, s-a împiedicat înaintarea dușmanului și pătrunderea acestuia în Ardeal”⁵⁷.

⁵¹ Franz Neubauer, *Österreichs Heldenkampf. 1914–1918. Kurzgefaßte Geschichte des Weltkrieges*, Wien, Verl. d. Gendarmerie-Jubiläumsfonds, 1936.

⁵² *Ibidem*, p. 31.

⁵³ Emil Woinovich von Belobreska și Maximilian von Hoen, ed., *Unteilbar und untrennbar. Die Geschichte des großen Weltkrieges mit besonderer Berücksichtigung Österreich-Ungarns*, vol. 1, Wien, Verlag für vaterländische Literatur, 1917.

⁵⁴ Alfred Polgar, „Die Bukowina im Kriege”, în *Unteilbar und untrennbar. Die Geschichte des großen Weltkrieges mit besonderer Berücksichtigung Österreich-Ungarns.*, ed. Emil Woinovich von Belobreska și Maximilian von Hoen, vol. 1, Wien, Verlag für vaterländische Literatur, f.a., pp. 427–440.

⁵⁵ Alfred Polgar, *op. cit.*, p. 440.

⁵⁶ Oskar von Hofmann, Gustav von Hubka, *Der Militär-Maria Theresien-Orden. Die Auszeichnungen im Weltkrieg 1914–1918*, Wien, Verl. Militärwiss. Mitteilungen, 1944.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 105.

Am considerat necesar să amintesc acest opus – cu toate că majoritatea celor care au scris despre Fischer știu că el a fost cavaler al Ordinului Militar „Maria Tereza” (cea mai înaltă distincție militară în timpul Dublei Monarhii) – pentru a evidenția o condiție, poate mai puțin cunoscută, de acordare a acestei distincții, specificată aici. Ordinul Militar „Maria Tereza” se acorda „doar pentru fapte de arme victorioase întreprinse din proprie inițiativă, care au avut un efect esențial asupra acțiunilor de război”⁵⁸. În plus, faptele, oricât de eroice ar fi fost, nu trebuiau să fie consecințe ale îndeplinirii obligațiilor militare asumate; neîndeplinirea acestora n-ar fi atras niciun fel de repercusiuni asupra onoarei ofițerului. În acest aspect constă valoarea deosebită a acestei distincții militare.

Lucrarea *Der Völkerkrieg. Eine Chronik der Ereignisse seit dem 1. Juli 1914*, editată de istoricul Casimir Hermann Baer, la care ne-am referit și mai sus, este după știința noastră, cea mai amplă cronică de război în limba germană, care a fost tipărită chiar în timpul războiului (între 1914 și 1918)⁵⁹. În această cronică, binecunoscută atât în Germania, cât și în Austria, există și alte relatări referitoare la Eduard Fischer, în afară de cea cu privire la prețul oferit de ruși pentru prinderea sau uciderea lui. Cronică are la bază rapoarte oficiale ale tuturor părților beligerante (nu numai ale Austro-Ungariei și Germaniei), evenimentele fiind prezentate în ordine cronologică. În capitolul „Rușii în Bucovina”⁶⁰, persoana și acțiunile lui Fischer sunt prezentate într-un mod deosebit de elogios, fiind reprodus un articol scris de Karl Fr. Nowak, care, inițial, fusese publicat în ziarul „Leipziger Neuesten Nachrichten”. În acest articol, sunt confirmate acțiunile lui Eduard Fischer din toamna anului 1914 și este scos în evidență caracterul deosebit al acestora, nemaiîntâlnit pe alte fronturi. Pentru faptele sale, „împăratul l-a avansat la gradul de colonel”, scrie Nowak, exprimând și supoziția că „poate odată, va căpăta și Crucea Ordinului «Maria Tereza»” (lucru care, de altfel, s-a și întâmplat), căci „nimeni nu i-a dat ordin și însărcinări [să facă ce a făcut]. A fost chestiunea lui personală cu domniii ruși”. Nowak își încheie relatarea despre Fischer cu remarcă: „Bărbatul era șvab”⁶¹.

Și în opera de istorie militară *Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914–1918*⁶² [Ultimul război al Austro-Ungariei], care a fost tipărită sub egida Ministerului Forțelor Armate și a Arhivei de Război din Austria, Eduard Fischer este amintit în zece locuri. Editorii acestei vaste lucrări și-au propus să relateze acțiunile armatei austro-ungare din Primul Război Mondial în mod obiectiv, fără exagerări, fără cosmetizări și fără omiteri⁶³. Am constatat că editorii au realizat ceea ce și-au propus: cartea nu conține aprecieri elogioase și patetice, ci doar fapte. Nici Eduard Fischer nu este

⁵⁸ *Ibidem*, p. 106.

⁵⁹ Casimir Hermann Baer, *op. cit.*, p. 202.

⁶⁰ *Ibidem*, pp. 239–241.

⁶¹ *Ibidem*, p. 241.

⁶² Österreichisches Ministerium für Heereswesen și Kriegsarchiv, ed., *Österreich-Ungarns letzter Krieg 1914–1918*, vol. 1, Wien, Verlag der Militärwissenschaftlichen Mitteilungen, 1930.

⁶³ *Ibidem*, p. V.

elogiat explicit, dar evenimentele descrise de el în memorii sunt confirmate și în această lucrare.

Ne-am referit mai sus la diverse texte românești și germane pe care le-am descoperit pornind de la conținutul memoriilor lui Fischer. Astfel am arătat că, dacă avem în vedere raporturile intertextuale, putem obține, marcând în textul original sau în traducerea acestuia anumite referințe și transformându-le în hyperlink-uri, un hipertext care are valoare documentară mult mai mare decât textul în sine și acoperă o porțiune mai extinsă din spectrul intereselor cititorilor. Aceștia, de obicei, nu sunt interesați de întreg conținutul hipertextului, ci doar de anumite aspecte particulare, cum ar fi: acțiunile militare ale lui Fischer și/sau cele represive, genealogia lui Fischer, apartenența sa etnică și religioasă sau acțiunile de rechiziție și averea acumulată de acesta. După cum am evidențiat anterior, memoriile conțin informații detaliate doar despre acțiunile de luptă de pe frontul bucovinean, din toamna anului 1914. Fischer nu pomenește nicăieri despre apartenența sa etnică (ci doar despre apartenența sa religioasă, spunând că este catolic). Nici noi, până în prezent, nu am putut să determinăm cu certitudine etnia lui Fischer. În articolele cu privire la Fischer din enciclopedia online Wikipedia se afirmă, fără a se indica niciun fel de surse, că el ar fi fost „fiul unui mic arendaș de origine evreiască din Carapciu” (vezi versiunea românească⁶⁴), care, „cândva, în decursul vieții sale, s-a convertit la catolicism, probabil în perioada 1908–1911, în care numeroși creștini ortodocși și protestanți, dar și evrei și musulmani, au făcut acest pas” atunci când împăratul și-a sărbătorit 50 de ani de domnie (în 1908) sau când a împlinit 80 de ani de viață (vezi versiunea germană⁶⁵).

Considerăm această interpretare puțin hazardată, cu atât mai mult cu cât nu se aduc niciun fel de dovezi în sprijinul ei. Pe de altă parte, Emil Seeliger, afirmă cu totul altceva. În introducerea la memoriile lui Fischer, el scrie următoarele:

„În vremea aceea⁶⁶, a emigrat din Suabia (Schwaben) în Bucovina și tânărul fermier, de confesiune evanghelică, Fischer. Plin de vigoare și de speranță în viitor, el a venit în Bucovina pentru a găsi o nouă patrie și pentru a-și întemeia o familie. În urmă cu o sută cincizeci de ani, acest temerar a devenit un austriac loial. El este străbunicul eroului nostru. Fiul acestui emigrant Fischer, care s-a născut în Bucovina, a intrat în serviciul statului, a devenit comisar fiscal și a întemeiat Biserica Evanghelică din Cernăuți. În a treia generație, nepotul Gustav Fischer a devenit arendașul moșiei Carapciu de pe Ceremuș. El și soția sa Antonia, o fiică a străvechii familii de patricieni vienezi Leibenfrost, au avut cinci fii și o fiică. Întrucât mama era de confesiune catolică, toți copiii au fost botezați și educați catolic. Cel mai mic fiu a văzut lumina zilei la 18 ianuarie 1862 și a primit numele Eduard⁶⁷. Din păcate, nici Seeliger nu indică sursa din care a preluat datele cu

⁶⁴ https://ro.wikipedia.org/wiki/Eduard_Fischer (10.01.2020).

⁶⁵ [https://de.wikipedia.org/wiki/Eduard_Fischer_\(General\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Eduard_Fischer_(General)) (10.01.2020).

⁶⁶ După anexarea Bucovinei (n.n. – C. M).

⁶⁷ General Eduard Fischer, *op. cit.*, p. X.

privire la genealogia lui Fischer. Fischer însuși nu pomenește nimic de ascendenții sau de frații săi.

Există încă multe aspecte necunoscute legate de acest general intransigent. Dar, navigând prin hățișul hipertextual, electronic sau tipărit, după link-uri preluate din memoriile de război, cum ar fi „Emil Seeliger”⁶⁸, „Berthold Storfer”⁶⁹, „Franz Conrad von Hötzendorf”⁷⁰, „luptele de la Rarancea”, „sectorul Siret – Ceremuș”, „frontul Prut – Ceremuș”, „evacuarea vitelor din Bucovina”, pătrundem într-un imens tezaur documentar, păstrat în arhive și biblioteci, o mare parte a acestui tezaur fiind publicată sau semnalată și pe internet. Totuși, înțelegerea deplină a personalității și faptelor lui Fischer nu este posibilă, dacă hipertextul consultat conține doar texte publicate, nu și documente inedite. Către asemenea documente ne-a condus tot un link din memoriile lui Fischer. Acest link a fost enunțul „Pentru fiecare cuvânt scris posed documente doveditoare.”, pe care îl face Fischer în contextul prezentării ajutorului pe care i-l oferă Emil Seeliger la redactarea memoriilor. El scrie: „Însă, am fost ajutat, în mod cu totul dezinteresat, de Emil Seeliger, prietenul adevărat și camaradul meu din vremuri grele. El a citit, a verificat, a pus în ordine multele materiale păstrate în biroul meu. Erau mii de foi și însemnări din timpul Marelui Război. Erau jurnale și acte care, odată, au fost strict secrete. Erau informații și rapoarte ale agenților referitoare la situația inamicului, consemnate nemijlocit, la data producerii evenimentelor. Astfel, printr-un efort comun, s-a născut cartea mea. Din prima și până în ultima pagină sunt relatate doar fapte, fie că acestea au relevanță pentru istoria universală sau doar importanță la nivel local. Pentru fiecare cuvânt scris posed documente doveditoare; pentru orice afirmație există în sertarul biroului meu măcar un document justificativ original din perioada evenimentelor”⁷¹.

Ne-am spus atunci că, dacă Fischer nu minte, există o mare probabilitate ca aceste „mii de pagini” să mai existe. Cu multă satisfacție am constatat că documentele, la care Fischer face referință, încă există și sunt păstrate într-un fond al Arhivei de Război de la Viena.

Fondul Fischer – un instrument de orientare în hățișul hipertextului

Prezentăm, în continuare, traducerea inventarului Fondului *Fischer*, păstrat la Departamentul Arhivă de Război, din cadrul Arhivelor de Stat ale Austriei, în

⁶⁸ La Emil Seeliger, care a scris introducerea la memoriile lui Fischer, ne-am referit mai detaliat în studiul nostru „Normalitate, obiectivitate și multiperspectivitate în narațiunile istorice, cu referire la imaginea generalului Eduard Fischer”, publicat în „Analele Bucovinei”, anul XXVI, nr. 2 (53), 2019, pp. 571–593.

⁶⁹ Berthold Storfer a fost cel mai bun prieten și colaborator a lui Fischer, atât în timpul războiului, cât și după. Vezi General Eduard Fischer, *op. cit.*, pp. 192–194.

⁷⁰ Despre imaginea lui Franz Conrad von Hötzendorf în cartea lui Fischer, am scris în lucrarea deja amintită, „Război fără armată. Generalul Eduard Fischer între datorie și bucovinalgie”.

⁷¹ General Eduard Fischer, *op. cit.*, p. XXV–XXVI.

colecția de fonduri „Militärische Nachlässe (NL)”⁷². Acest fond cuprinde: 1) Înscrisuri (acte) personale; 2) Ordinul Militar „Maria Thereza”; 3) Corespondență referitoare la avera generalului-maior Fischer și a soției acestuia, avere care a fost confiscată de români după terminarea războiului; 4) Corespondență diversă; 5) Decupaje din ziare referitoare la generalul-maior Fischer; 6) Diverse decupaje din ziare; 7) Diverse eseuri și articole scrise de generalul-maior Fischer, precum și un manuscris neterminat cu titlul „Amintirile unui general austriac”; consemnări din domeniul istoriei religiilor; 8) Corespondență cu privire la perioada de detenție la Iași (1918–1920); 9) Dosare ale Comandamentului de Jandarmerie Nr. 13; 10) Alte dosare ale Comandamentului de Jandarmerie Nr. 13; 11) Jurnalul Comandamentului de Jandarmerie Nr. 13 (perioada 25 iulie – 18 decembrie 1914); 12) Hărțile I până la XXV (lipește harta XXIII), schițe, fotografii; 13) Extrase și copii din ziare referitoare la războiul din Bucovina, din 1914 până în 1915; 14) Rapoarte trimise de Fischer căpitanului Stephan de la Inspectoratul General al Jandarmeriei din Viena, din anul 1914 până în anul 1915; 15) Dosare ale Comandantului General cezaro-crăiesc al Galiției și Bucovinei – 1918 (Serviciul de informații); 16) Dosare ale Comandantului General cezaro-crăiesc al Galiției și Bucovinei – 1918 (achiziții și rechiziții); 17) Diverse (printre care, un manuscris al dr. Edmund Eisler din 1919, cu titlul *Soarta unui general austriac* și un manuscris nepublicat al colonelului Emil Seeliger, cu titlul *Dr. h.c. Eduard baron de Fischer – un destin austriac*; dosare ale Inspectorului de Jandarmerie cezaro-crăiesc. 18) Scrisori ale generalului de infanterie baron de Tislar către Fischer (1914–1918); 19) Rapoarte trimise de Fischer generalului de infanterie baron de Tislar (1913–1918); 20) Rapoarte ale căpitanului (maiorului) Stephan către generalul de infanterie baron de Tislar (1913–1918); 21) Dosare ale Inspectorului de Jandarmerie cezaro-crăiesc; 22) Jurnal de război al Inspectorului de Jandarmerie cezaro-crăiesc (1914–1918), adnotat olograf de Fischer; 23) *Apărarea Bucovinei în toamna anului 1914* – manuscris al generalului de infanterie baron de Tislar (note olografe și două exemplare bătute la mașină); 24) Set de fotografii de la înmormântarea lui Fischer la Viena.

Ne exprimăm convingerea că o lectură atentă și integrală a documentelor din acest fond arhivistic ar contribui, în mod esențial, la elucidarea multor mistere care planează în jurul personalității istorice Eduard Fischer și ar face posibilă o identificare a originii acestuia și o judecare obiectivă a faptelor sale, văzute în ansamblul lor. Până când vom avea posibilitatea să consultăm Fondul arhivistic *Fischer*, ne exprimăm doar supoziția că acesta reprezintă componenta cea mai prețioasă și cea mai edificatoare din întregul hipertext cu privire la Fischer.

Fiind întru totul de acord cu afirmația istoricului Volodimir Sapolovskij, potrivit căreia „nici cel mai avizat cercetător nu va fi în stare să determine nivelul de «austriacism» al reprezentanților oricărui grup etnic din Bucovina”⁷³, credem totuși că proveniența dintr-un anumit mediu familial și social, precum și apartenența

⁷² Fondul *Fischer* este înregistrat cu cota AT-OeStA/KA NL 8 (B,C).

⁷³ Volodimir Sapolovskij, *op. cit.*, p. 624.

etnică au fost principalii factori care au influențat faptele, atitudinile, oscilațiile de fidelitate, orientările și reorientările politice ale demnitarilor bucovineni în timpul și, în special, la sfârșitul Primului Război Mondial.

Încheiem lucrarea exprimându-ne speranța că am reușit să atragem atenția asupra utilității interpretării memoriilor lui Fischer, luând în considerare nu numai textul, ci și conotațiile subtextuale și hipertextul, ale cărui piese de rezistență sunt documentele autentice.